



В. ФАЛАЛЄВА,

дійсний член Малої правової академії наук

(Академія адвокатури України)

(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОБСЄ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ НЕВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Головуванню України в ОБСЄ присвячується

Ключові слова: *Нарада з безпеки і співробітництва в Європі, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, європейська система міжнародної безпеки, невоєнні загрози, врегулювання кризових ситуацій, запобігання конфліктам, превентивна дипломатія, Координатор проектів ОБСЄ в Україні.*

На початку нового тисячоліття актуалізувалась необхідність розбудови ефективної європейської системи колективної безпеки, основу якої складає Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ; Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE) – найбільша з існуючих регіональних міжнародних організацій з підтримання безпеки, що має великий потенціал у сфері забезпечення стабільності в Європі. ОБСЄ була створена 1 січня 1995 р., але започатковано її становлення 1 серпня 1975 р. із заснуванням Наради з безпеки і співробітництва в Європі (далі – НБСЄ; Conference for Security and Co-operation in Europe, CSCE). Нині в умовах явного загострення невоєнних загроз (тероризм, нелегальна міграція, незаконна торгівля зброєю, незаконний обіг наркотичних засобів та ін.) питання безпеки важливі як ніколи, а в поєднанні з проблемами у сфері економіки та екології, охорони культурної спадщини, протидії транснаціональній організованій злочинності та боротьби з тероризмом вони є актуальними і значимими. О. Бесараба

слушно зауважує, що «розвиток системи європейської безпеки ускладнено як природою викликів та загроз, так і значенням Європи для глобальної безпеки» [2, 105].

Проблемні напрями діяльності ОБСЄ досліджуються вітчизняними (М. Баймуратов, О. Делінський, В. Денисов, М. Капіруля, П. Клімкін, В. Крушинський, М. Микієвич, В. Муравйов, Н. Мушак, К. Савчук) та іноземними (Б. Бейкер, Н. Блоккер, Дж. Коен, М. Дрейпер, Б. Майер, М. Сарв, С. Свімелар, Г. Шермерс) вченими, серед яких існують різні підходи до оцінки сучасних процесів у сфері європейської безпеки, а також ефективності структури та функціонування ОБСЄ.

Міжнародне співтовариство не раз намагалось виробити єдиний механізм задля реалізації спільних зусиль з підтримання миру та безпеки. Створені ж структури часто виявлялися недовгими або недостатньо авторитетними щодо прийняття і, найважливіше, виконання рішень з окреслених питань. У ситуації, коли головний орган з підтримання миру та безпеки – Рада Безпеки ООН – не вирізняється дієвістю у

недопущенні збройних конфліктів, важко вести мову про конструктивну роль регіональних об'єднань у цій сфері, серед яких і ОБСЄ як одна з найбільш перспективних регіональних міжнародних організацій у безпековій сфері, що має великі потенційні можливості.

Заключний акт НБСЄ, прийнятий 1 серпня 1975 р. у Гельсінкі, містить вичерпний перелік основних принципів сучасного міжнародного права, принципів, якими держави-учасниці погодились керуватися у взаємних відносинах, серед них принцип «поваги до прав людини та основоположних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань» [6, 298]. Держави-учасниці закріпили свою згоду продовжувати багатосторонній процес регулярних зустрічей з метою обміну думками про виконання положень Заключного акту.

З січня 1984 р. до вересня 1986 р. проходила Стокгольмська конференція щодо заходів зміцнення довіри і безпеки, роззброєння в Європі. 19 вересня 1986 р. був прийнятий підсумковий документ, в якому передбачалися заходи стосовно попереднього повідомлення, спостереження, обміну щорічними планами та проведення інспекцій. Новим елементом стала домовленість про ефективні форми перевірки, в тому числі про право кожної держави-учасниці проводити інспекції на території іншої з метою здійснення контролю за дотриманням нею взятих міжнародних зобов'язань у рамках ОБСЄ.

На Віденській зустрічі держав-учасниць НБСЄ (4 листопада 1988 р. – 19 січня 1989 р.) було проведено консультації 23 держав, що входили тоді до НАТО й ОВД, під час яких надано мандат на переговори про звичайні збройні сили в Європі. 17 листопада 1990 р. держави-учасниці НБСЄ прийняли Віденський документ, що передбачав такі заходи: щорічний обмін інформацією про структуру, чисельність та дислокацію збройних сил, озброєння, плани закупування військової техніки,

військові бюджети; визначив механізм консультацій та співробітництва стосовно незвичайної військової діяльності тощо. 19 листопада 1990 р. підписано Договір про звичайні збройні сили в Європі, в основу якого покладено зобов'язання двох груп держав Заходу та Сходу скоротити свої звичайні озброєння таким чином, щоб колективні верхні рівні для кожної із груп держав не перевищували: бойові танки – 20 тис. одиниць; бойові броньовані машини – 30 тис. одиниць; артилерійські системи – 20 тис. одиниць; бойові літаки – 6800 тис. одиниць; ударні вертольоти – 2 тис. одиниць. Процес скорочення озброєнь розпочався у листопаді 1992 р. і завершився у листопаді 1995 р. Протягом 1992–1994 рр. учасниками Договору було скорочено більше 35 тис. одиниць озброєння [13, 330]. 19 листопада 1999 р. у Стамбулі держави-учасниці ОБСЄ підписали Угоду про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі, в основу якої покладено принцип загальної та неподільної безпеки, а також схвалили оновлений Віденський документ про заходи довіри. Суть адаптації Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р. полягає у переході від зонально-групової (блокової) системи обмежень за п'ятьма категоріями звичайних озброєнь до системи національно-територіальних лімітів для кожної держави-учасниці.

З 18 до 21 листопада 1990 р. тривала нарада глав держав/урядів 34 держав-учасниць НБСЄ у Парижі, за підсумками якої була підписана Паризька Хартія для нової Європи, що підвела підсумки «холодної війни» та проголосила початок нової ери. У Паризькій Хартії наголошено: «Віднині наші відносини вибудовуватимуться на взаємній повазі та співробітництві... Безпека є неподільною, безпека кожної держави-учасниці нерозривно пов'язана з безпекою всіх інших» [6, 324]. Паризька Хартія поклала початок процесу інституціоналізації НБСЄ [16, 33]. Було прийнято рішення про запровадження триступеневого механізму

регулярних політичних консультацій. У Празі створювався Секретаріат НБСЄ, у Відні – Центр із запобігання конфліктам, у Варшаві – Бюро з питань вільних виборів. Передбачалося заснування Парламентської Асамблеї НБСЄ. В липні 1992 р. у м. Гельсінкі були прийняті рішення щодо створення нових інститутів, серед яких Форум зі співробітництва у сфері безпеки, Верховний комісар у справах національних меншин, Економічний форум. Під час Стокгольмського засідання 14–15 грудня 1992 р. Ради НБСЄ запроваджено посаду Генерального Секретаря [16, 22].

Цілі ОБСЄ викладено в Будапештських рішеннях 1994 р.: активно використовувати напрацьовані в рамках НБСЄ норми і стандарти для формування загальної безпеки; забезпечувати повне виконання усіх зобов'язань, прийнятих у рамках НБСЄ; слугувати форумом консультацій, прийняття рішень і співробітництва; зміцнювати добросусідські відносини, заохочувати укладення дво- і багатосторонніх угод між державами-учасниками; посилити превентивну дипломатію; підвищити можливості врегулювання спорів і конфліктів та використання миротворчих операцій; зміцнювати безпеку шляхом контролю за озброєнням і роззброєнням, зміцнення довіри та безпеки; розвивати діяльність у галузі прав та основоположних свобод людини; поглиблювати співробітництво з метою утвердження стабільної ринкової економіки в усіх державах-учасниках; продовжувати нарощувати потенціал Організації для вирішення проблем з урахуванням всього спектра її функцій, що сформувався після прийняття Заключного акта, з метою знайти відповіді на нові виклики та загрози.

2–3 грудня 1996 р. відбулась Лісабонська Зустріч на найвищому рівні, на якій була прийнята Декларація про модель спільної і всеосяжної безпеки для Європи XXI ст., що підкреслила необхідність побудови єдиної мирної і демократичної Європи без розподільних ліній. В 1997 р.

у Копенгагені проходило засідання Ради Міністрів закордонних справ ОБСЄ, на якій схвалено рішення розпочати роботу над Хартією європейської безпеки. Через рік аналогічна зустріч відбулась в Осло, була прийнята Декларація про роль ОБСЄ в створенні нової системи європейської безпеки. Важливе історичне значення має Стамбульська зустріч на найвищому рівні (18–19 листопада 1999 р.) – держави-учасниці підписали Хартію європейської безпеки, що передбачила «нові функціональні види діяльності ОБСЄ» [1, 123–124], визначила основи взаємодії у регіоні ОБСЄ в дусі транспарентності та прогнозованості.

ОБСЄ має складну розгалужену структуру, всі її органи та інститути поділяють на три групи, перша з яких – це органи для проведення переговорів і прийняття рішень:

- 1.1 Зустрічі на найвищому рівні;
- 1.2 Рада Міністрів;
- 1.3 Постійна Рада;
- 1.4 Форум зі співробітництва у сфері безпеки (ФСБ).

Друга група – це оперативні структури та інститути:

- 2.1 Діючий Голова ОБСЄ;
- 2.2 Секретаріат;
- 2.3 Генеральний Секретар ОБСЄ;
- 2.4 Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ);
- 2.5 Верховний комісар у справах національних меншин (ВКНМ);
- 2.6 Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ;
- 2.7 Парламентська Асамблея ОБСЄ.

Третя група – органи, пов'язані з діяльністю ОБСЄ:

- 3.1 Суд з примирення та арбітражу;
- 3.2 Спільна консультативна група;
- 3.3 Консультативна комісія з відкритого неба.

Зустрічі на найвищому рівні (1.1) – це найвищий орган ОБСЄ. Зустрічі глав держав/урядів відбуваються кожні два роки, на них визначають пріоритети та основні напрями діяльності Організації у коротко-

та довгостроковій перспективі [16, 13–14] з метою зміцнення довіри та посилення безпеки в Європі в цілому.

Рада Міністрів (1.2) – це центральний виконавчий і розпорядчий орган Організації, що складається з міністрів закордонних справ держав-учасниць та збирається на сесії щороку [12, 285]. До Будапештської зустрічі 1994 р. цей орган мав назву Рада НБСЄ.

Постійна Рада (1.3) складається з постійних представників держав-учасниць, до її компетенції входить: вирішення поточних питань, проведення політичних консультацій, прийняття рішень з усіх питань функціонування ОБСЄ. Постійна Рада є постійно діючим органом, збирається у Відні (Австрія) щочетверга або, за надзвичайних ситуацій, частіше [16, 16]. Назву Постійна Рада отримала під час Будапештської зустрічі 1994 р., до якої вона називалась Постійним Комітетом. Крім Постійної Ради діяла Керівна Рада, що складалась з директорів політичних департаментів міністерств закордонних справ. До головних завдань Керівної Ради належали: підготовка засідань Ради Міністрів ОБСЄ, контроль за виконанням її рішень тощо. Зустрічі відбувались у Празі (Чехія) двічі на рік і один раз на рік вона збиралась як Економічний форум. З 1997 р. Керівна Рада збиралась лише один раз як Економічний форум [4, 98], решту її функцій, здебільшого, перебрала на себе Постійна Рада ОБСЄ. До Будапештської зустрічі 1994 р. Керівна Рада мала назву Комітет старших посадових осіб.

Форум зі співробітництва у сфері безпеки (ФСБ) (1.4) – це постійний орган ОБСЄ, що працює у Відні. Засідання відбуваються щотижня. ФСБ проводить переговори про контроль над озброєнням і роззброєнням, про створення сприятливих умов для зміцнення довіри та посилення безпеки; організовує регулярні консультації та заохочує активізацію співробітництва у сфері безпеки; сприяє обмеженню ризиків виникнення конфліктів [16, 17–18].

Діючим Головою ОБСЄ (2.1) є міністр закордонних справ держави, в якій відбулось останнє засідання Ради Міністрів, він один рік здійснює загальне керівництво оперативною діяльністю Організації, може створювати спеціальні цільові групи для особистої допомоги й призначати особистих представників. До особистих представників Діючого Голови належать відомі дипломати, політики, інші провідні діячі держав-учасниць ОБСЄ [16, 19]. Щодо спеціальних цільових груп, то вони складаються з необмеженої кількості держав-учасниць. Цільові групи надають допомогу Діючому Голові у врегулюванні криз, вирішенні конфліктів та ін. До його обов'язків входить також підтримання тісних контактів з Парламентською Асамблеєю ОБСЄ. Нині Діючим Головою ОБСЄ є Міністр закордонних справ України Леонід Кожара [15], він на даному етапі є головною політичною фігурою ОБСЄ.

Секретаріат (2.2) – постійний адміністративний орган ОБСЄ, що знаходиться у Відні та забезпечує підтримку і координацію діяльності Організації. Він складається з чотирьох департаментів: конференцій; адміністрації та бюджету; підтримки Діючого Голови; Центр із запобігання конфліктам [16, 22–28]. Секретаріат очолює Генеральний Секретар (2.3), якого призначає Рада Міністрів ОБСЄ на три роки з можливістю продовження строку його перебування на посаді на два роки. До компетенції Генерального Секретаря входить: підтримка Діючого Голови ОБСЄ; управління структурами і операціями ОБСЄ; підготовка і проведення Зустрічей глав держав/урядів; забезпечення реалізації прийнятих рішень; подання щорічних доповідей [16, 22]. З січня 1998 р. у Секретаріаті запроваджено посаду Координатора діяльності ОБСЄ у сферах економіки та довкілля. Генеральним Секретарем ОБСЄ, її найвищою посадовою особою, з червня 2011 р. є Ламберто Занньєр [15].

Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) (2.4) – орган ОБСЄ,

розташований у Варшаві (Польща). Головні завдання БДПЛ: направлення місій спостереження за виборчим процесом; надання практичної допомоги в зміцненні демократичних інститутів, громадянського суспільства, верховенства права; створення банків даних; участь у запобіганні конфліктам; співробітництво з міжнародними організаціями [12, 287–288; 16, 29–31].

Верховний комісар у справах національних меншин (ВКНМ) (2.5) забезпечує запобігання і термінове реагування на конфлікти, пов'язані з національними меншинами [12, 293–294; 16, 32–33], та такі, які «потенційно можуть перерости в конфлікт у регіоні ОБСЄ, через що вимагають уваги і дій Ради Міністрів або Постійної Ради» [11, 298]. Дану посаду було запроваджено в 1992 р., Секретаріат ВКНМ знаходиться в Гаазі (Нідерланди).

Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ (2.6) з 1997 р. сприяє виконанню державами-учасницями міжнародних зобов'язань у сфері свободи засобів масової інформації, працює у Відні [12, 294; 16, 34–35].

Парламентська Асамблея (далі – ПА) ОБСЄ (2.7) була створена в квітні 1991 р., вона об'єднує 323 парламентарі. До ПА (місцеперебування – Копенгаген, Данія)

входить три комітети: комітет з питань політики та безпеки, комітет з економічних питань та комітет з гуманітарних питань. До головних завдань комітетів належать: оцінка діяльності ОБСЄ; дебати з питань, що обговорюються Радою Міністрів ОБСЄ або на Зустрічах глав держав/урядів і прийняття відповідних рекомендацій; інформування національних парламентів. ПА ОБСЄ збирається на сесії двічі щороку в різних містах Європи [16, 36–38].

Суд з примирення та арбітражу (3.1) (Женева, Швейцарія), до складу якого входять провідні фахівці з міжнародних відносин та міжнародного права [17, 469], було засновано відповідно до Конвенції про примирення та арбітраж у рамках НБСЄ від 15 грудня 1992 р. Головна мета – вре-

гулювання спорів, що виносяться на розгляд Суду державами-учасницями шляхом примирення або арбітражу. Сторони спору вправі обирати посередників і арбітрів зі списку осіб, який складається Секретарем Суду.

ОБСЄ через Центр із запобігання конфліктам надає підтримку в адміністративному забезпеченні [13, 335; 16, 113] Спільній консультативній групі (3.2), яка сприяє виконанню Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р., та Консультативній комісії з відкритого неба (3.3), що діє відповідно до Договору з відкритого неба 1992 р.

За територіальним охопленням ОБСЄ є єдиною міжнародною організацією в сучасному світі, що об'єднує 57 держав, розташованих в Європі, Центральній Азії та Північній Америці. ОБСЄ має структури на місцях в Центральній Азії, на Кавказі, в Східній і Південно-Західній Європі. Штаб-квартира ОБСЄ знаходиться у Відні (Австрія) [15]. Організація також має представництва у Копенгагені, Женеві, Гаазі, Празі та Варшаві.

Наприкінці 80-х – 90-х рр. НБСЄ зробила значний внесок у вирішення проблеми стабілізації ситуації в європейському регіоні. Закінчення «холодної війни» теж є результатом її діяльності. Зміни, що відбулись у 90-х рр., позначились на функціонуванні НБСЄ: було розширено її склад, вжито заходи стосовно організаційного зміцнення, а також розвитку різнопланового та багаторівневого співробітництва, оскільки «сучасні держави не здатні самотужки протистояти новітнім викликам і загрозам національній та міжнародній безпеці» [5, 425].

Діяльність ОБСЄ охоплює низку сфер, від заходів раннього запобігання конфліктам і превентивної дипломатії до реалізації проектів у сферах забезпечення прав людини та свободи ЗМІ. Основні напрями діяльності ОБСЄ: контроль над розповсюдженням озброєнь; дипломатичні зусилля щодо запобігання конфліктам; заходи зі

зміцнення довіри та посилення безпеки; захист прав людини; розвиток демократичних інститутів; моніторинг виборів; економічна та екологічна безпека; робота на місцях [12, 298]. ОБСЄ надає допомогу у врегулюванні спорів та запобіганні конфліктам. Організація заохочує процес роззброєння та обміну інформацією з метою зміцнення довіри і зменшення загрози конфліктів, вона сприяє впровадженню принципів демократичного контролю в збройних силах, надає допомогу в знищенні надлишків зброї та боєприпасів, забезпеченні безпеки складів і сховищ. ОБСЄ сприяє вирішенню конфліктів за допомогою широкого інструментарію: місії та інші форми діяльності на місцях; місії щодо встановлення фактів та місії доповідачів; особисті представники Діючого Голови; спеціальні цільові групи.

Проаналізуємо основні напрями діяльності ОБСЄ. *Механізми мирного врегулювання міжнародних спорів* поєднують: механізм людського виміру – «один із трьох китів, на яких базується розроблена ОБСЄ універсальна концепція всеохоплюючої безпеки, оскільки визнання людського життя найвищою цінністю може і має стати надійним блокатором розв'язання збройних конфліктів» [7, 97]. (Віденський та Московський механізми); механізм консультацій та співробітництва щодо незвичайної військової діяльності; співробітництво щодо небезпечних інцидентів воєнного характеру; положення, які стосуються раннього запобігання конфліктам і превентивної дипломатії; механізм консультацій та співробітництва щодо надзвичайних ситуацій (Берлінський механізм); мирне врегулювання спорів (Валлеттський механізм, Конвенція про примирення та арбітраж у рамках ОБСЄ) [16, 96].

Вперше проблема залучення НБСЄ до операцій з підтримання миру була обговорена на Гельсінкському самміті в 1992 р. «Миротворчі операції складають важливий функціональний елемент, що визначає спроможність НБСЄ запобігати

конфліктам, врегулювати кризові ситуації та втілювати політичний механізм вирішення конфліктів» [9, 134–135]. Було встановлено принципи та умови залучення НБСЄ до миротворчих операцій: будь-які миротворчі операції мають передбачати залучення цивільних осіб та/або військових; повинні здійснюватися згідно Статуту ООН, за повного політичного контролю та під управлінням Постійного Комітету; не повинні супроводжуватися примусовими діями. При цьому всі держави-учасниці мають право брати участь у будь-яких миротворчих операціях. Другим етапом у розвитку процесу включення ОБСЄ до миротворчих операцій стала Хартія європейської безпеки 1999 р. Поступово ОБСЄ зміцнила свої позиції як важливий інституційний компонент європейської системи міжнародної безпеки, один з головних інструментів запобігання, врегулювання конфліктів та подолання їх наслідків.

Діяльність ОБСЄ в зонах конфліктів, як правило, зводиться до підтримки мирних зусиль ООН. Місії ОБСЄ вирішують питання щодо повернення біженців, які залишили свою країну під час збройного конфлікту, спостерігають за дотриманням прав людини, оцінюють умови забезпечення і захисту прав людини, охорони культурних цінностей під час збройних конфліктів [16, 76–78].

Розвиток демократичних інститутів. ОБСЄ виступає за зміцнення демократичних інститутів держав-учасниць, надаючи підтримку парламентам, судовим системам, що допомагає створювати більш ефективні урядові механізми і реалізувати принцип верховенства права.

Спостереження за виборами. Вибори – важлива складова демократичного процесу, що забезпечує підзвітність та легітимність урядів, сприяє стабільності. ОБСЄ направляє групи спостерігачів для спостереження за виборчими процесами на всьому просторі Організації. Експерти слідкують за підготовкою до виборів, за передвиборною кампанією, дією законо-

давства, процедурою голосування та підрахунком голосів. Підводячи висновки, експерти вирішують, чи відповідають ці процедури міжнародним стандартам та вносять рекомендації щодо покращення виборчого процесу [10, 80].

Робота на місцях передбачає: зміцнення політико-військової безпеки, спостереження за забезпеченням прав та основоположних свобод людини, створення здорового економічного та екологічного середовища. ОБСЄ активно діє на рівні польових місій дещо більше, ніж у 20 державах [15]. Спостерігає за виборами в різних регіонах, проводить семінари та навчальні курси. Діяльність на місцях включає заходи з надання допомоги в забезпеченні безпеки кордонів, в протидії транснаціональній організованій злочинності, в боротьбі з тероризмом та ін.

З 30 січня 1992 р. Україна є рівноправним учасником ОБСЄ, вона бере активну участь у діяльності Організації, насамперед, у роботі її керівних органів та прийнятті ними рішень. Україна залучена до всіх процесів, пов'язаних зі зміцненням безпеки в регіоні, а також до політико-військового, людського, економіко-екологічного вимірів діяльності ОБСЄ, вона неодноразово залучалась до різних заходів ОБСЄ, серед яких – заходи з врегулювання кризових ситуацій. «Україна бере активну участь у роботі всіх керівних органів Організації, важливим напрямом співробітництва держави з інститутами ОБСЄ має стати їх сприяння здійсненню Україною реформ у різних сферах суспільного життя» [3, 55].

Важливе значення мало активне співробітництво України з місією ОБСЄ в Україні, а нині – з Координатором проектів ОБСЄ в Україні та його офісом. Протягом 1994–1999 рр. в Україні діяла перша місія ОБСЄ, що розташувалася в Києві з представницьким офісом у Сімферополі. Її завданням було запобігання та врегулювання конфлікту в Автономній Республіці Крим. Місія успішно виконала покладені на неї завдання – підтримання суверенітету, тери-

торіальної цілісності, непорушності кордонів України тощо – та в 1999 р. припинила функціонування в Україні. «Закриття Місії ОБСЄ в Україні стало першим в історії Організації випадком завершення роботи її польової структури у зв'язку з успішним виконанням свого мандата» [12, 295].

Відповідно до рішення Постійної Ради №295 від 1 червня 1999 р. в Україні запроваджено посаду Координатора проектів ОБСЄ в Україні, на яку було призначено Пітера Буркхарда (Швейцарія). До його повноважень входило планування, виконання і спостереження за реалізацією в Україні проектів відповідно до компетенції ОБСЄ, забезпечення їх фінансування за рахунок виділення коштів з бюджету ОБСЄ та добровільних внесків її держав-учасниць. Україна брала участь у заходах ОБСЄ з врегулювання балканської кризи, співпрацювала з Координатором проектів ОБСЄ в питаннях реалізації проектів на надання допомоги в облаштуванні кордону між Україною і Молдовою. Представники України працювали в місіях ОБСЄ в Грузії, Боснії і Герцеговині, Хорватії, Косово та ін. 15 червня 2005 р. Координатором проектів ОБСЄ в Україні був призначений Джеймс Шумейкер. Він сформував в Україні відділ з питань демократизації, головним завданням якого було вдосконалення демократичного управління та залучення громадськості до процесів прийняття рішень, зміцнення громадянського суспільства, що сприяє розвитку демократії на засадах верховенства права, захисту прав людини, транспарентності та підзвітності влади. 18 червня 2012 р. посол Мадіна Джарбусинова (Казахстан) була призначена Координатором проектів ОБСЄ в Україні [15], вона змінила на цій посаді Любомира Копая (Чехія). Координатор проектів ОБСЄ в Україні співпрацює з ООН, Міжнародною Організацією Праці (МОП), Міжнародною Організацією з Міграції (МОМ) тощо.

Серед головних напрямів діяльності України в рамках ОБСЄ є наступні: врегулювання «заморожених» конфліктів, на-

самперед у Придністров'ї та Нагірному Карабасі [16, 76–78]; активна робота всередині ОБСЄ щодо реформування Організації задля підвищення її дієвості (Україна виступає за: збалансування трьох вимірів діяльності ОБСЄ – політико-військового, людського та економіко-екологічного, – вдосконалення роботи польових місій та миротворчої діяльності ОБСЄ, зміцнення аналітичного потенціалу Організації, забезпечення дотримання принципу географічної рівності у кадровій політиці); вирішення питань, пов'язаних з енергетичною безпекою; нагляд місії зі спостереження ОБСЄ за виборами в Україні; забезпечення свободи слова; залучення ВКНМ до вирішення питання облаштування кримських татар і представників інших депортованих народів, обмін досвідом. ВКНМ активно вивчає становище української меншини в Росії та російської в Україні. На думку ВКНМ, в Україні, порівняно з Росією, створено кращі умови для культурного, національного, освітнього розвитку російської меншини [15].

БДПЛ надає допомогу в роботі Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, консультації з питань реформування адміністративної структури Конституційного Суду України, сприяє вдосконаленню виборчого законодавства, надає допомогу в створенні Національної ради із запобігання торгівлі жінками та у вирішенні інших важливих питань [8, 136]. БДПЛ здійснював спостереження за парламентськими виборами в Україні у жовтні 2012 р. з метою з'ясування, наскільки вибори до Верховної Ради України відповідають зобов'язанням держави і міжнародним стандартам демократичних виборів. Парламентські вибори в Україні 2012 р. дістали позитивну оцінку місії зі спостереження ОБСЄ, хоча були й зауваження.

Нещодавно в рамках консультацій відбувся змістовний обмін думками стосовно діяльності ОБСЄ у 2013 р. під політичним керівництвом України. Учасники обговорили такі питання, як врегулювання

тривалих конфліктів на просторі ОБСЄ, започаткування діалогу щодо відновлення режиму контролю над звичайними збройними силами в Європі, активізація діяльності ОБСЄ в економіко-екологічному вимірі, функціонування людського виміру діяльності Організації [15]. Іноземні партнери України високо оцінили відкритість її головування до проведення діалогу із зацікавленими сторонами щодо актуальних питань порядку денного Організації. Вони також заявили про готовність надавати всіляке сприяння діяльності Міністра закордонних справ України як Діючому Голові ОБСЄ.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні займається реалізацією проектів, розроблених за ініціативою українських урядових/неурядових організацій та затверджених Міністерством закордонних справ України. Проектна діяльність стосується таких напрямів: приведення вітчизняного законодавства у відповідність із міжнародними зобов'язаннями України у сфері захисту прав людини та основоположних свобод; розвиток адміністративного права та системи адміністративної юстиції; запровадження системи безкоштовної правової допомоги; покращення юридичної освіти; захист прав людини в контексті юридичної освіти; розвиток національного превентивного механізму проти катувань та жорстокого поводження у місцях тримання під вартою в Україні; протидія організованим злочинності; підтримка гендерної рівності та боротьба із гендерно-обумовленим насильством; свобода ЗМІ та перехід до цифрового телерадіомовлення; сприяння прозорості виборчих процесів в Україні; розвиток громадянського суспільства; сприяння співпраці між організаціями громадянського суспільства та місцевими органами влади; перепідготовка та соціальна адаптація військовослужбовців, звільнених у запас; очищення територій від вибухонебезпечних залишків війни та боєприпасів, їх утилізація; підвищення обізнаності школярів про безпечну поведінку під час

надзвичайних ситуацій; сприяння безпеці державного кордону; енергоефективність та доступ до інформації про стан довкілля; впровадження екологічної освіти в загальноосвітній школі; протидія екологічним правопорушенням на державному кордоні; адаптація до змін клімату; транскордонне сталє управління басейном річки Дністер; підсилення належного урядування через використання цифрових адміністративних послуг [16, 58–59].

Відтак, ОБСЄ займає особливе місце серед міжнародних організацій, що займаються питаннями безпеки, вона є загальноєвропейською регіональною міжнародною організацією, головним інструментом запобігання конфліктам, врегулювання криз і післякризових ситуацій, важливою ланкою в забезпеченні європейської політико-військової стабільності, розвитку різнопланового та багаторівневого співробітництва, у тому числі з НАТО, ЄС, Радою Європи як партнерами ОБСЄ в новій європейській архітектурі міжнародної безпеки, її «функціональним координатором». Значення ОБСЄ обумовлено не лише унікальністю її організаційної структури, а й тим фактором, що вона залишається єдиною спробою створення загальноєвропейської системи безпеки. Нині ОБСЄ опікується широким колом питань, включаючи контроль над озброєнням і роззброєнням, превентивну дипломатію, заходи зі зміцнення довіри і підтримання безпеки, передусім економічної та екологічної безпеки, забезпечення прав та основоположних свобод людини, спостереження за виборами.

Діяльність Організації охоплює, за звичай, регіони, які стали ареною збройних конфліктів, що підкреслює актуальність механізмів та інструментів превентивної дипломатії ОБСЄ. Хоча югославські події довели неефективність миротворчої діяльності ОБСЄ на Балканах, вона продовжує відігравати конструктивну роль з підтримання стабільності у решті регіонів Європи. Нинішні механізми функціонування ОБСЄ, насамперед щодо недопущення потенційних конфліктів і врегулювання наявних, незважаючи на її активність та наявність розгалуженої системи органів, потребують удосконалення, оскільки нові виклики і загрози «вимагають нових підходів і спільних зусиль всіх суб'єктів загальноєвропейського процесу – НАТО, ЄС, Ради Європи, ОБСЄ – на основі концептуальних правових положень Статуту ООН» [1, 134]. Аналіз діяльності ОБСЄ щодо протидії новітнім невоєнним загрозам європейській безпеці свідчить, що Організація діє гнучко і мобільно, а питання ефективності функціонування пов'язані, переважно, з обмеженістю її повноважень і станом виконання державами-учасниками взятих на себе зобов'язань. На наш погляд, викладене зумовлює необхідність розширення повноважень та створення умов для підвищення дієвості органів ОБСЄ, покращення механізмів прийняття та реалізації рішень, а також підкреслює важливість добросовісного виконання державами-учасниками взятих ними в її рамках міжнародних зобов'язань.

Список літератури:

1. *Баймуратов М.А.* Международно-правовые аспекты становления и развития европейской системы безопасности на пороге XXI века : монография / М.А. Баймуратов, А.А. Делинский. – Одесса : Юридична література, 2004. – 184 с.
2. *Бесараба О.* Сучасні виклики європейській безпеці / О. Бесараба // Людина і політика. – 2001. – № 3. – С. 103–108.
3. *Волошин В.А.* Використати повнішою мірою політико-правові механізми ОБСЄ / В.А. Волошин // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 54–60.

4. *Европейское международное право* : учебник / Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова, П.В. Саваськов. – М. : Междунар. отношения, 2005. – 408 с.
5. *Мальський М.З.* Теорія міжнародних відносин : підручник / М.З. Мальський, М.М. Мацяк. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 461 с.
6. *Международное право* : Сборник документов / сост. Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – М. : РИОР, 2009. – 704 с.
7. *Мушак Н.Б.* Концепція «людського виміру» у діяльності Організації з безпеки і співробітництва у Європі / Н.Б. Мушак // Зб. тез та наук. повідомлень (Харків, 23–24 листопада 2010 р.). – Харків : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2010. – С. 96–99.
8. *Мушак Н.Б.* Міжнародно-правова діяльність Організації з безпеки і співробітництва у Європі у сфері захисту прав людини / Н.Б. Мушак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 3. – С. 133–137.
9. *Перепелиця Г.М.* Миротворча діяльність України: кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки / Г.М. Перепелиця. – К. : СтилоС, 2002. – 248 с.
10. *Правознавство: Словник термінів* / За ред. В.Г. Гончаренка. – К. : Юрисконсульт, КНТ, 2007. – 636 с.
11. *Савчук К.О.* Організація з безпеки і співробітництва в Європі / К.О. Савчук // Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко [та ін.]. – Т. 4. – К. : Укр. енцикл., 2002. – С. 297–299.
12. *Україна в міжнародних організаціях* : навчальний посібник / За ред. Ю.І. Макара. – Чернівці : Прут, 2009. – 880 с.
13. *Храбан І.А.* Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур : монографія / І.А. Храбан. – К. : Варта, 2005. – 544 с.
14. *Шреплер Х.-А.* Международные экономические организации : Справочник / Пер. с нем. С.А. Тюпаева, И.Н. Фомичева. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 456 с.
15. *OSCE [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://www.osce.org>
16. *OSCE Handbook*. – Vienna: OSCE Press and Public Information Section, 2007. – 118 p.
17. *Schermers Henry G., Blokker N.* International institutional law: unity within diversity / Henry G. Schermers, N. Blokker. – Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2011. – 5th rev. ed. – 1273 p.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена актуальным вопросам организации и деятельности ОБСЕ в современных условиях.

SUMMARY

The article is devoted to topical issues of the organization and activity of the OSCE in the modern conditions.

*Рекомендовано кафедрою прав людини,
міжнародного та європейського права*

Подано 30.05.2013.